

Олійник Т.І., к.е.н., доцент,
доцент кафедри економіки
підприємництва та управління підприємствами
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТ – ЧИННИК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ І СТАБІЛЬНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Олійник Т.І. Ризик-менеджмент – чинник забезпечення економічної безпеки підприємств і стабільного розвитку України. У статті висвітлено актуальні питання економічної безпеки вітчизняних підприємств у контексті підвищення економічної стабільності національної економіки, встановлено взаємозв'язок між внутрішніми та зовнішніми бізнес-процесами суб'єктів підприємництва, обґрунтовано роль ризик-менеджменту в економічній безпеці вітчизняних підприємств.

Ключові слова: економічна безпека, ризик-фактори, фінансовий стан, ризик-менеджмент.

Олейник Т.И. Риск-менеджмент – фактор обеспечения экономической безопасности предприятий и стабильного развития Украины. В статье освещены актуальные вопросы экономической безопасности отечественных предприятий в контексте повышения экономической стабильности национальной экономики, установлена взаимосвязь между внутренними и внешними бизнес-процессами субъектов предпринимательства, обоснована роль риск-менеджмента в экономической безопасности отечественных предприятий.

Ключевые слова: экономическая безопасность, риск-факторы, финансовое состояние, риск-менеджмент.

Oliynyk T.I. Risk management – factor in ensuring the economic security of enterprises of the stable development of Ukraine. The article highlights the actual issues of the economic security of domestic enterprises in the context of increasing the economic stability of the national economy, establishes the relationship between the internal and external business processes of business entities, the role of the risk of management in the economic security of domestic enterprises is substantiated.

Key words: economic security, risk factors, financial condition, risk management.

Постановка проблеми. Економічна безпека в Україні та спонукальні чинники її забезпечення є досить актуальним питанням, що пов'язує історичний розвиток і становлення незалежності країни. Останнє стосується системно-трансформаційної кризи, де на початку побудови самостійності держави відбувалася деградація української економіки з елементами її криміналізації, а залежність від економік країн дальнього та ближнього зарубіжжя прискорювала зростання зовнішнього боргу, що поставило країну на межу виживання. Підсиленням цього стали й світова фінансово-економічна криза кінця першого десятиліття 2000-х років та нинішні геополітичні події з курсом України до європейської спільноти. Становище ускладнюється й суперечливими наслідками процесу глобалізації світового господарства, де умови економічної діяльності призводять до посилення боротьби за ресурси та ринки збуту, загострюючи питання про захист своїх економічних інтересів, а саме забезпечити економічну безпеку підприємств, що вказує на необхідність побудови ефективного механізму економічного захисту суб'єктів підприємництва.

Все це породило ризиковий характер підприємницької діяльності й значною мірою актуалізувало

проблему виживання підприємств у таких умовах, які потребують визначення рівня своєї економічної безпеки. Тому вирішення проблем економічної безпеки стає одним із пріоритетів державної політики, умовою її стабільності й ефективності життєдіяльності суспільства. Це пов'язано зі зміною форм і методів державного регулювання, яка проявилася в переході від командно-адміністративної системи управління до ринкового регулювання національної економіки. Відбулися також зміни й у суспільному устрої: зміна форм власності, формування ринкових відносин, загострення соціальних протиріччя як наслідок впливу зовнішнього середовища, основними ознаками якого є невизначеність і мінливість. Такий стан вимагає від економічних суб'єктів формування нових підходів до господарювання із сучасними методами адаптації до нових соціально-політичних умов. При цьому повинен зростати рівень відповідальності керівників і власників підприємств за самостійно прийняті рішення, тобто за кінцеві результати своєї господарської діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання аналізу та оцінки стану економічної безпеки на різних рівнях економіки останнім часом набули

особливої актуальності і розглядаються в низці наукових робіт вітчизняних і зарубіжних учених, а саме: Г. Козаченко, О. Ляшенко, В. Пономарьова, О. Кравчука, О. Кириченка, П. Пригунова, А. Спіфанова, В. Франчука, В. Сосніна, М. Фоміної та ін.

У своїх роботах науковцями здійснена спроба обґрунтування системного підходу до визначення сутності економічної безпеки, побудови механізму її забезпечення та оцінки стану безпеки підприємства. Дослідження цих авторів є комплексною розробкою теоретичних, методологічних і прикладних питань забезпечення економічної безпеки підприємств на основі теоретичного її обґрунтування.

Не припиняючи значимість наукових робіт, слід відзначити, що організаційно-методичним підходам до оцінки стану економічної безпеки підприємства, зокрема ризик-менеджменту, не приділено належної уваги. І враховуючи те, що економічна безпека є універсальною категорією, дія якої позначається на всіх рівнях управління починаючи з національної економіки і закінчуючи окремо взятим підприємством, саме встановлення індикаторів ризик-менеджменту необхідне для виявлення економічної безпеки підприємств.

Постановка завдання. Метою статті є розгляд сутності поняття «економічна безпека підприємства» як об'єкта оцінки з боку ризик-менеджменту та обґрунтування на цій основі функцій експертної діяльності.

Виклад основних результатів. Економічна безпека за своїм міждисциплінарним поняттям знаходиться на перетині двох категорій – «економіка» і «безпека», що потребує оцінки своєї сутності з погляду суб'єктів господарювання. У науковій літературі сутність поняття «економічна безпека підприємств» визначається неповно і не завжди чітко, наведені трактування відрізняються неповнотою та недомовленістю, що не дає змоги виявити сутність самої економічної категорії. Водночас ці підходи характеризуються і своєю широтою охоплення, через що втрачається саме бачення економічної безпеки внаслідок її отождолення з поняттям «ефективність діяльності».

Так, за різноманітністю визначень дослідників економічна безпека підприємств переважно зводиться до організації сукупності методів і заходів, які забезпечують захист життєво важливих інтересів особистості, підприємства та держави від внутрішніх і зовнішніх загроз [1; 2]. Ціль такої безпеки – недопущення збитків у діяльності підприємства внаслідок витоку конфіденційної інформації, втрати майна і цінностей, порушення технологічного ритму виробничої діяльності та попередження зниження доходів персоналу.

Проте це звужений підхід, який розкриває тільки суть проблеми і не враховує весь спектр впливу зовнішнього середовища на підприємство як основного джерела безпеки для його економічної діяльності. Тому необхідним тут постає питання захищеності «...життєво важливих інтересів підприємства від внутрішніх і зовнішніх загроз, організована адміністрацією та колективом підприємства за допо-

могою реалізації низки заходів правового, економічного, організаційного, інженерно-технічного та соціально-психологічного спрямування» [3, с. 102].

Цей підхід дає змогу гармонізувати в часі і просторі економічні інтереси підприємства з інтересами пов'язаних із ним суб'єктів господарювання за його межами, тобто відслідковується вже прямий взаємозв'язок із зовнішнім середовищем. А саме економічні інтереси гармонізувати з інтересами суб'єктів зовнішнього середовища: споживачами, постачальниками, конкурентами, інвесторами, державою і суспільством у цілому. Тому економічна безпека підприємств повинна відповідати певному рівню захищеності життєво важливих і законних інтересів підприємства від внутрішнього і зовнішнього впливу, який може проявлятися у різних протиправних діях. Унаслідок цього захищеність забезпечує стабільний розвиток підприємства відповідно до його статутних цілей.

В умовах ринкових відносин забезпечення економічної безпеки підприємств полягає у своєчасному виявленні та нейтралізації загроз економічній стабільності. Виходячи із цього, такий вид безпеки можна охарактеризувати в трьох аспектах: інтереси, загроза інтересам, надійність збільшення доходів [4, с. 52].

Характеристика цих аспектів дає змогу стверджувати, що економічна безпека підприємств – це система захищеності життєво важливих і законних інтересів підприємства від зовнішніх і внутрішніх загроз у різних формах, що забезпечує його стабільний розвиток відповідно до статутних цілей в умовах конкуренції і господарського ризику. Таке розуміння економічної безпеки підприємства дає змогу стверджувати, що керівництво підприємства, перебуваючи в ситуації невизначеності, непередбачуваності, періодичних змін, як внутрішніх умов господарювання, так і зовнішніх (політичних, макроекономічних, екологічних, правових), приймає ризиковані рішення в умовах жорсткої конкуренції і досягає запобігання або ослаблення загроз, а так само й захисту від наявних або прогнозованих небезпек, що забезпечує досягнення цілей бізнесу.

Забезпечення економічної безпеки господарської діяльності вимагає створення на підприємстві власної безпекової системи, яка складається з множинних взаємозалежних елементів у досягненні ним цілей бізнесу. Під час формування такої системи необхідно виокремлювати важливі методологічні положення, які підсилять важливість внутрішнього його стану. При цьому система економічної безпеки підприємства не може бути шаблоною, вона індивідуальна для кожного підприємства, оскільки залежить від рівня розвитку і структури виробничого потенціалу та ефективності його використання, спрямованості виробничої діяльності та кваліфікації персоналу і виробничої дисципліни, стану навколишнього середовища і виробничих зв'язків підприємства, конкурентного середовища та ризиків [5, с. 7].

Разом із тим індивідуальність системи економічної безпеки підприємства відносна, оскільки вона являє собою складовий елемент безпеки країни.

Отже, організація системи економічної безпеки підприємства та успішне її впровадження повинні спиратися на методологічні основи наукової теорії, внаслідок чого визначається мета функціонування. Головними її завданнями є своєчасне виявлення і попередження як зовнішніх, так і внутрішніх загроз, забезпечення захисту діяльності підприємства в досягненні економічної ефективності та високого рівня конкурентоспроможності, зростання технологічного потенціалу, убезпечення правових аспектів господарської діяльності. Вирішення таких завдань належить до головної умови дієздатності всього підприємства у забезпеченні дохідності як відповідь про можливості бізнес-процесів власника.

Досягти наміченого можна на основі рішення цілого комплексу завдань, які включають три ключові елементи: запобігання, ослаблення, ліквідацію, що поєднує в собі виявлення реальних і прогнозних економічних загроз щодо своєчасної їх ідентифікації, встановлення причин і умов, які спонукали таку ситуацію, методом оперативного реагування на загрози економічній безпеці і проявам негативних тенденцій функціонування підприємства.

Таким чином, економічну безпеку підприємства можна розглядати як своєчасну реакцію на зміни зовнішнього середовища, а також як одне з основних положень сучасної теорії управління, для якого характерна швидка та адекватна реакція, здатна забезпечити адаптацію підприємства до об'єктивних умов його існування. У цьому разі такий підхід повинен бути спрямований на оцінку ефективності процесу обґрунтованості та реалізації тих управлінських рішень, які стосуються мінімізації впливу зовнішніх і внутрішніх ризиків на стан і розвиток підприємства, тобто на оцінку якості й дієвості ризик-менеджменту в широкому сенсі.

За своєю суттю ризик-менеджмент доповнює висхідну економічну інформацію індикаторами безпечності, наявність яких дає змогу виявляти ранні ознаки ризиковості та здійснювати його діагностику. Залежно від ступеню змін індикаторів економічної безпеки відносно ризикових загроз та їх планово-нормативних величин ідентифікується фінансовий стан підприємства і визначаються рівні фінансової стійкості у протистоянні реальним ризиковим загрозам. Це актуально з позицій необхідності не лише внесення коректив у поточну діяльність підприємства, а й у прийнятті рішень у плануванні, організації та мотивації фінансово-економічної діяльності суб'єкта господарювання на перспективу.

Залежно від ступеня ризиковості фінансово-господарської діяльності в контексті економічної безпеки підприємства, у швидкоплинному та змінному виробничому процесі фінансовий стан суб'єкта господарювання може перебувати у трьох різних із позицій його економічної безпеки категоріях: нормальному, передкризовому чи кризовому стані [6, с. 72].

Звідси – заходи ризик-менеджменту повинні бути спрямовані на забезпечення економічної безпеки підприємства (рис. 1).

Розгляд принципів положень організації дієвого ризик-менеджменту в забезпеченні економічної безпеки діяльності підприємства показує, що успішність їх здійснення великою мірою залежить від ефективності діагностики фінансового стану підприємства, яка має виявити достовірні симптоми втрати фінансової спроможності та причин їх появи, що виступає основою організації адекватної системи фінансового оздоровлення у цілеспрямованих заходах фінансової санації.

Ефективність діагностики фінансового стану підприємства та визначення причин виникнення фінансової неспроможності можуть бути забезпечені послідовним проведенням таких етапів:

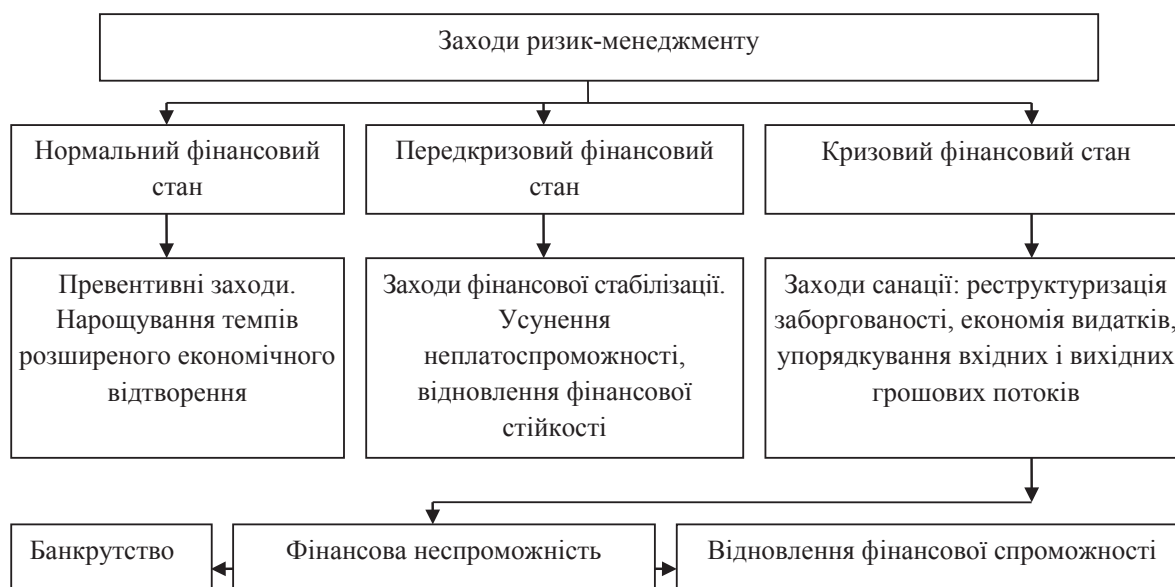

Рис. 1. Ризик-менеджмент у забезпеченні економічної безпеки підприємства

1. Ідентифікація впливу зовнішнього і внутрішнього економічного середовища на виникнення фінансової неспроможності (встановлення домінуючих зв'язків, зародження реальної ризиковості (об'єктивної і суб'єктивної) та кризових проявів).

2. Визначення системи економічних індикаторів і показників фінансової неспроможності з урахуванням особливостей підприємства (організаційних, галузевих).

3. Виявлення ознак неспроможності, аналіз і оцінка ризиковості бізнесу та індикативних величин визначальних параметрів фінансово-господарської дальності підприємства.

4. Розрахунок рівня фінансової неспроможності, прогнозування вірогідності і доцільності попередження банкрутства.

5. Застосування комплексної методики діагностики фінансової неспроможності, що включає оцінку фінансового стану і можливі сценарії її попередження або подолання.

6. Розгорнутий план заходів із відновлення фінансової спроможності підприємства, розрахунку його вартості та аргументації його дієвості для суб'єкта господарювання.

Такий поетапний підхід до проведення діагностики фінансового стану підприємства та визначення рівня його фінансової неспроможності дає змогу провести всебічний аналіз його діяльності. При цьому важливо, що результати будуть отримані на кожному етапі діагностики, і ці результати будуть конкретними. Зокрема, на першому етапі діагностики фінансової неспроможності оцінка зовнішніх і внутрішніх ризик-факторів може виявити не тільки їх взаємозв'язок, а й випадки взаємопогашення негативного впливу, частково компенсувати або посилювати дію одного чинника іншим, що само по собі вже є важливою підставою у прийнятті управлінських рішень. Важливим аспектом виявлення реального стану підприємства є та інформація, на основі якої приймаються рішення. На третьому етапі здійснюється оцінка бухгалтерської звітності, що дає змогу виявити симптоми фінансової неспроможності: первинні, виявлення яких здійснюється на основі даних перших двох форм бухгалтерської звітності (збитки, зменшення активів, зростання заборгованості), і вторинні, виявлення яких потребує аналізу даних бухгалтерського звіту (стан розрахунків із контр-

агентами, штрафні санкції тощо). Велике значення має прийняття на четвертому етапі рішення з вибору методики оцінки фінансової неспроможності та прогнозування банкрутства, яких є декілька й які можуть давати розбіжні результати.

Кожна з наявних методик ґрунтується на застосуванні певних індикаторів оцінки діяльності підприємства, тому найбільш достовірним буде результат їх комплексного використання.

Висновки. Формування ринкової інфраструктури, розвиток підприємництва і конкуренції потребують економічної безпеки підприємств на основі впровадження ризик-менеджменту щодо дослідження виникнення ризиків, методів їх оцінки й оперативного реагування на них. Ризики тим більші, чим більшим є шанс отримати прибуток. Вони утворюються внаслідок відхилення реальних даних від оцінки сучасного стану і майбутнього розвитку. Ці відхилення можуть бути позитивними і негативними в плані економічної безпеки підприємства. У першому випадку йдеться про вірогідність одержання прибутку і тим самим зміцнення економічного стану підприємства, а в другому – про ризики втрат стабільності. Вірогідність отримання прибутку протистоїть можливості збитків. Для забезпечення свого економічного положення менеджменту підприємства необхідно реально оцінювати можливі ризики, вивчати й узагальнювати принципи і методи аналізу, оцінки та управління ризик-факторами. Належну роль у системі ризик-менеджменту має відігравати фіксація фінансової неспроможності, яка має подвійну природу: у статичі – особливо неблагополучний фінансовий стан, а в динаміці – процес, спрямований на порушення економічної безпеки підприємства через його банкрутство, що підлягає своєму своєчасному виявленню інструментарієм ризик-менеджменту.

Отже, застосування ризик-менеджменту дає змогу коригувати напрями фінансового аналізу, проводити оцінку економічного стану підприємства на всіх етапах його бізнес-процесів відповідно до появи зовнішніх і внутрішніх ризиків, що дасть змогу отримувати комплексну інформацію, використання якої забезпечить обґрунтованість управлінських рішень щодо здійснення цілеспрямованих заходів усунення кризового стану і відновлення економічної безпеки підприємства.

Список літератури:

1. Экономическая безопасность предприятия (фирмы): учебник / В.Б. Зубик, Р.С. Седегов, А. Абдула и др. Мн.: Высшая школа, 1998. 391 с.
2. Экономическая безопасность предприятия: сущность и механизм обеспечения: учеб. пособ. / А.В. Козаченко, В.П. Пономарев, А.Н. Ляшенко. К.: Либра, 2003. 280 с.
3. Соснин В.И. Менеджмент безопасности предпринимательства: учебник. К.: Европ. ун-т, 2002. 357 с.
4. Фомина М.В. Проблемы экономически безопасного развития предприятий: теория и практика: монография. Донецк: ДонГУЭТ, 2005. 140 с.
5. Экономическая безопасность предприятий как фактор обеспечения экономической стабильности / С.В. Шарохина, М.В. Кислинская, О.Е. Пудовкина. Науковедение. 2017. Т. 9. № 5. С. 1–9.
6. Шершньова З.С., Оборська С.В. Антикризове управління підприємством: навч.-метод. посіб. К.: КНЕУ, 2004. 126 с.